

УДК: 378.046:372.882

PROFESSIONAL COMPETENCE OF A TEACHER OF FOREIGN LITERATURE: RETROSPECTIVE ANALYSIS OF TRANSFORMATIONS, MODERN STANDARDS AND CHALLENGES**ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙ, СУЧАСНІ СТАНДАРТИ ТА ВИКЛИКИ**

Safarian S.I. / Сафарян С.І.

с.р.с., аs. prof. /к.п.н., доц.

ORCID:0000-0001-81-42-8321

Borys Hrinchenko Kyiv University, Kyiv, Bulvarno-Kudriavska, 18/2, 04053

Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Бульварно-Кудрявська 18/2, 04053

Анотація: у сучасних науково-педагогічних дослідженнях значне місце відводиться аналізу різних аспектів педагогічної діяльності вчителя, зокрема і формуванню, розвитку та удосконаленню його професійної компетентності, яка є багатоскладовим динамічним явищем. Зокрема, досліджуючи професійну компетентність педагога, вчені розглядають його майстерну педагогічну діяльність та ефективне педагогічне спілкування, а також і саму особистість вчителя. Стаття присвячена аналізу змін, що відбулися протягом останніх тридцяти років у змісті професійної компетентності вчителя зарубіжної літератури. Доведено, що ці зміни насамперед продиктовані низкою об'єктивних причин, пов'язаних із значними ментальними зрушеннями у пострадянському суспільстві, переорієнтацією освітнього процесу на дитино центричну парадигму навчання та якісно новими підходами до вивчення художнього твору у школі як явища мистецтва слова. Також матеріал статті знайомить із сучасними структурою, видами компетентності вчителя зарубіжної літератури та показниками її сформованості у межах сучасних професійних і освітніх стандартів. У статті названі основні завдання, що стоять перед вчителем літератури відповідно до стратегії Нової української школи та визначено дві основні дидактичні стратегії навчання літератури на сучасному етапі. Окрема увага акцентована на запитах сучасного суспільства до вчителя зарубіжної літератури в складних умовах сьогодення.

Ключові слова: професійна компетентність, учитель зарубіжної літератури, структура, види компетентностей, дидактична стратегія, гуманістична спрямованість.

Загальновідомо, що школа для дитини завжди починається і міцно асоціюється з особистістю вчителя. Тож, аналізуючи будь-які проблеми в українській школі, підбиваючи певні підсумки та окреслюючи перспективи майбутнього, неможливо не зупинитись на основних тенденціях становлення і трансформації професійної компетентності вітчизняного педагога, зокрема і вчителя зарубіжної літератури.

Загалом, проблеми професіоналізму та професіональної компетентності педагога розглядало багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, у деяких зарубіжних дослідженнях (Д. Брител, У. Бланк, Є. Джимез, В. Ландшеер, М. Леннон, П. Мерсер, М. Робінсон тощо) ці поняття трактують як певне «поглиблене знання», «здібності до активної діяльності» чи «стан адекватності завдання, що виконується» та пов'язують рішення проблеми професійного розвитку із технологічною організацією навчання. Вітчизняні вчені професійну компетентність педагога розглядають як майстерну педагогічну діяльність, ефективне педагогічне спілкування та саму особистість вчителя як носія та

виразника певних цінностей, ідеалів та педагогічної свідомості. Аналіз педагогічної, психологічної та методичної наукової літератури переконливо засвідчує, що дослідженню різних аспектів професійної компетентності вчителів, зокрема і зарубіжної літератури, присвячено багато робіт сучасних науковців. Так, зміст і методику компетентнісного навчання обґрунтовано в роботах – Н. Бібік, О. Божович, Л. Ващенко, І. Гудзик, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоевої та ін. Професійну компетентність вчителя-словесника досліджували Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Семенов, Н. Дика, С. Корнієнко тощо. Розгляду різних аспектів формування та удосконалення професійної компетентності вчителя зарубіжної літератури присвячені праці О. Ісаєвої, Ж. Клименко, Л. Мірошніченко, О. Ніколенко, Ю. Султанова, В. Гладишева, Л. Удовиченко, Ф. Штейнбуха та ін. У сучасних дослідженнях продовжується аналіз та осмислення концепту «професійна компетентність учителя», у тому числі і зарубіжної літератури, та шляхів її розвитку. Безперечно, що ці питання розглядаються доволі широко, проте трактування певних аспектів потребує подальших розвідок та уточнень. Зокрема, це стосується і таких питань, як аналіз трансформацій у змісті професійної компетентності вчителя зарубіжної літератури за час існування предмета в українській школі, продиктованих різними змінами у суспільстві та освітньому середовищі. Тому метою нашої статті ми і визначили з'ясування окремих теоретико-методичних аспектів розвитку компетентності вчителя зарубіжної літератури у різні часові періоди.

В останні роки поняття «компетентність» вийшло на якісно новий загальнодидактичний і методологічний рівень. Це, насамперед, пов'язано з його системно-практичними функціями й інтеграційною метапредметною роллю в освіті. Посилення уваги до цього поняття обумовлене також рекомендаціями Ради Європи, що стосуються якісних змін в освіті, її наближенням до замовлення соціуму, спрямоване на формування компетентної особистості, здатної до активної діяльності, до самостійного пошуку, дослідницьких умінь, відбору та аналізу необхідної інформації. Відповідні якісні зміни відбуваються і у післядипломному навчанні та удосконаленні педагогічних кадрів. Зокрема, значно посилюється робота щодо професійного зростання вчителя, розвитку різних аспектів його професійної компетентності. Нині з нею працюють як із багатоскладовим інтегрованим явищем, адже, за слушним зауваженням О. Семенов, професійна компетентність вчителя-філолога - це «інтегральна особистісна якість, що включає педагогічну, психологічну, лінгвістичну, мовну, комунікативну, фольклорну, літературну, методичну, інформаційну, дослідницьку компетенції й виявляється на високому рівні готовності філологів до педагогічної діяльності» [3, с.38].

У 90-ті роки минулого століття, коли у школі з'явився новий навчальний предмет «світова література», згодом перейменований у зарубіжну літературу, до його викладання були залучені різні вчителі-словесники, але в основному ті, хто навчав російської мови та літератури. Саме цим учителям судилося пройти непростий шлях не тільки спеціальної перепідготовки, але й докорінного переосмислення основних методологічних, методичних і літературознавчих підходів до вивчення художніх творів зарубіжних майстрів красного

письменства. Це був довготривалий процес становлення різних шкільних програм, відсутності художніх текстів у якісних українських перекладах, нестачі підручників та посібників, поступового формування вітчизняної методики навчання зарубіжної літератури в школі. Долаючи всі ці об'єктивні труднощі, особисто практично перевіряючи у своїх класах, чи справді той чи той літературний твір цікавий дітям певного віку, по крихтам створюючи та відшліфовуючи власну методичну палітру навчання зарубіжної літератури, вчителі кожен день вибудовували цей унікальний у європейській освітній практиці шкільний курс. Учителі зарубіжної літератури були не просто свідками суттєвих змін, вони були творцями нового. У постійній копіткій розбудові, у щоденній боротьбі із суспільством, яке, на жаль, вперто брало курс на духовну деградацію, вітчизняний учитель зарубіжної літератури спрямовував значні зусилля на порятунок незіпсованої дитячої душі, на те, щоб дати їй крила надії, добра, совісті, прилучаючи до світу прекрасного високого мистецтва слова.

Курс зарубіжної літератури у вітчизняній школі майже ровесник незалежної України. Тож, і становлення українського вчителя зарубіжної літератури, його професійний розвиток відбувався в умовах подолання застарілої заідеологізованої системи навчання літератури як «підручника життя», відходу від догматичних традицій радянської педагогіки, коли на першому плані була робота саме з предметом, а не з дитиною, а головним завданням визначалося кількісне засвоєння знань із шкільної дисципліни. Учитель нового навчального предмета «зарубіжна література» вчився працювати із художнім текстом як явищем мистецтва слова, змінював позицію навчання на позицію особистісної педагогічної підтримки учнів, практики педагогічного партнерства. На уроках зарубіжної літератури вчителі навчалися зміщувати акценти із оволодіння програмовим матеріалом, на організацію творчої самостійної діяльності; вчили дітей розуміти не тільки зміст того, що вони засвоїли, а й те, як їм це вдалося зробити; допомагали зрозуміти, яким чином набуті знання та навички відповідно до засвоєної системи цінностей стануть у нагоді в реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності.

Нині, здійснюючи певний ретроспективний аналіз процесів становлення та професійного розвитку вчителя зарубіжної літератури, трансформацій змісту його професійної компетентності можна визначити такі їх найголовніші напрями:

- 1) по-перше, активізація учнів, розвиток їхніх ініціативи, креативності, самостійності, інструментів мислення, творчого потенціалу тощо;
- 2) по-друге, категорична відмова від нав'язування готових істин, моралізаторства та авторитарних методів навчання;
- 3) по-третє, оптимальний вибір та раціональне застосування ефективних методів, прийомів, засобів, технологій навчання, вмотивованих особистісними характеристиками учнів, специфікою та змістом навчального матеріалу, типом уроку та ін.;
- 4) по-четверте, пробудження в учнів стійкого інтересу до читання, стимулювання їхніх духовних, естетичних потреб.

За весь час існування курсу зарубіжної літератури в школі, професійний

розвиток учителя не послабився, він постійно продовжується, поступово переходячи на якісно нові рубежі, продиктовані вимогами сучасного високотехнологічного інформатизованого суспільства. Нині професійна компетентність учителя зарубіжної літератури поєднує у собі різні професійні та особистісні якості вчителя, які необхідні йому для успішної педагогічної діяльності. До цього необхідно також додати високий загальний культурний рівень, методичну майстерність, здатність до неперервного самовдосконалення, гармонійна інтеграція яких дозволяє досягти ефективних результатів у творчій діяльності вчителя літератури.

Структурно професійну компетентність учителя зарубіжної літератури можна визначити як комбінацію знань, навичок та ставлень, де:

знання складаються з фактів, концепцій, ідей та теорій літературознавства, культурології, методики навчання літератури, педагогіки, які вже встановлені та підтримують розуміння навчального предмета зарубіжної літератури;

навички визначаються як здатність та спроможність виконувати навчально-педагогічну діяльність та використовувати наявні знання для досягнення ефективних результатів;

ставлення описують диспозиції сприйняття і налаштованості щодо ідей, учасників навчально-виховного процесу або конкретної педагогічної ситуації й спонукають до відповідних реакцій чи дій.

Виділяють **види компетентності** за рівнем їх універсальності, наприклад: психосоціальні, предметно-ключові, за видами множинного інтелекту, за видами професійної діяльності тощо. Пропонуємо такий поділ видів компетентностей, які притаманні для вчителя зарубіжної літератури (таблиця 1).

Серед основних **показників педагогічної компетентності** вчителя зарубіжної літератури називають:

- особистісні якості, особливо перетворювальні та психологічні;
- усвідомлення ролі педагога у вихованні громадянина, патріота;
- безперервне підвищення загальної та професійної культури;
- пошукову діяльність педагога;
- володіння методами педагогічного дослідження;
- конструювання власного педагогічного досвіду;
- результативність навчально-виховного процесу;

Таблиця 1. - Види компетентностей учителя зарубіжної літератури

Назва компетентностей	Загальна характеристика	Конкретні компетенції
Базові психосоціальні	«Метанавички», м'які навички, або життєві навички. Вони необхідні людині у будь-якій діяльності і становлять основу ключових, професійних і предметних компетентностей.	Критичне мислення, аналітичне мислення, вирішення проблем, творчість, робота в команді, вміння спілкування та проводити переговори, прийняття рішень, саморегуляція, стійкість, емпатія, участь, повага та толерантне ставлення до різноманітності думок, поглядів, уподобань тощо.

<p>Предметно-ключові компетентності</p>	<p>За переліком Європейського Союзу ці навички необхідні всім людям для підвищення особистого потенціалу і розвитку, розширення можливостей працевлаштування, соціальної інтеграції та активного громадянства. Такі компетентності розвиваються в процесі навчання протягом усього життя шляхом формального, неформального та інформального навчання. Усі ключові компетентності вважаються однаково важливими. Вони можуть застосовуватися у багатьох контекстах і в різних комбінаціях, переплітаючись та поєднуючись.</p>	<p>Аксіологічна (охоплює коло читання, визначає знання текстів); Літературознавча (передбачає вивчення літературних творів у єдності змісту й форми, оволодіння учнями основними літературознавчими поняттями й застосування їх під час аналізу й інтерпретації художніх творів); Культурологічна (сприяє усвідомленню художньої літератури як важливого складника мистецтва; ознайомленню учнів із фундаментальними цінностями світової художньої культури; розкриттю особливостей творів, літературних явищ і фактів у широкому культурному контексті); Емоційно-ціннісна (забезпечує розкриття гуманістичного потенціалу та естетичної цінності творів зарубіжної літератури, формування світогляду учнів, їх національної свідомості, моралі та громадянської позиції) Компаративна (забезпечує порівняння літературних творів, явищ і фактів, що належать до різних літератур; установа зв'язків поміж українською та зарубіжними літературами; зіставлення оригіналів та україномовних перекладів літературних творів) [1]</p>
<p>Компетентності за видами множинного інтелекту</p>	<p>Теорія множинного інтелекту – це певна система, яка допомагає знайти найефективніший підхід до кожної людини. Вона ґрунтується на тому, що кожна особистість має унікальну комбінацію типів інтелекту, один із яких є найрозвиненішим, домінуючим. Вона має безліч переваг у навчанні, серед яких: Можливість адаптувати навчальні завдання відповідно до домінуючого типу інтелекту в класі.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мовна (лінгвістична) – здатність читати, писати, спілкуватися за допомогою слова. 2. Логіко-математична – здатність мислити абстрактно і логічно, рахувати, аналізувати, чітко організувати діяльність. 3. Музична – здатність відчувати ритм, тональність, звукові гами, відтворювати складні музичні структури. 4. Просторово-візуальна – здатність мислити образами, відчувати цілісність, орієнтуватися у просторі 5. Кінестетична – здатність оперувати предметами, володіти тілом, сприймати на дотик, вчитися через діяльність, 6. Соціальна (міжособистісна) – здатність контактувати з іншими, співпрацювати, діяти в команді

	<p>Шанс знайти підхід до учнів, які зіштовхнулися з труднощами у вивченні літератури. Урізноманітнення уроків новими підходами до засвоєння матеріалу. Наприклад, за допомогою музики, настільних ігор тощо. Краще розуміння дітьми самих себе, власного стилю навчання, хисту та здібностей.</p>	<p>7. Психологічна (внутрішньо особистісна, інтраперсональна) – здатність усвідомлювати власну сутність, потреби і можливості, позитивно ставитись до себе, критично і творчо мислити, приймати рішення, володіти собою, ставити мету і досягати успіху 8. Натуралістична – чутливість до природного світу, здатність помічати найтонші відмінності в деталях, спостережливість [4]</p>
--	---	---

Стратегія Нової української школи визначає основним завданням вітчизняної освіти, зокрема і літературної, формування особистості не з енциклопедично розвиненою пам'яттю, а з гнучким розумом, із швидкою реакцією на все нове, з усталеною потребою подальшого пізнання та самостійної дії, з добрими орієнтувальними навичками й творчими здібностями. [2] На вчителя літератури суспільством нині покладена важлива місія: сформувати особистість, яка вміє репрезентувати себе, адаптуватися до незвичних життєвих реалій, обстояти власні точку зору і гідність, бути активною, ініціативною, наполегливою у досягненні поставленої мети, і водночас – співчутливою і милосердною. Всього цього можливо досягти шляхом залучення школярів до читання, шляхом формування їхньої читацької компетенції. Розвиток новітніх технологій у сучасному суспільстві потребує набагато кращого, ніж раніше, вміння читати. Це пов'язано з тим, що останнім часом стрімко зростає обсяг інформації, яку необхідно опрацювати та засвоїти для успішної подальшої життєдіяльності. А це відповідно потребує збільшення темпу читання, швидкості розуміння і прийняття рішення. Тож читання стає основою освіти і самоосвіти, неперервною навичкою навчання людини упродовж життя. Відповідно до цього, **основними завданнями** у межах сучасних професійних стандартів, що стоять перед учителем зарубіжної літератури, можна визначити:

- пошук раціональних схем співвідношення швидкого темпу розвитку знань, високих технологій з одного боку, та людською здатністю до їх творчого опанування – з іншого;
- оптимальне збалансування духовного і матеріального, творчого і споживацького сприйняття;
- допомога у тому, щоб навчитися: сприймати людину як найвищу цінність, вибудовувати власне «Я», не втрачаючи внутрішньої свободи, національної гідності і моральних принципів та поважаючи права кожної особистості на іншість, бути щасливою та успішною людиною у житті.

Всі ці завдання вказують на те, що нині вчитель літератури напряду долучений до значних ментальних змін у суспільстві. Саме він засобами свого предмета допомагає формувати покоління нової формації. Місія - це висока, але водночас тривала у часі та складна у реалізації. Окреслюючи портрет сучасного

вчителя зарубіжної літератури, який працює над глобальними ментальними змінами, можемо акцентувати увагу на **основних ключових деталях**. Цього вчителя вирізняють:

- педагогічна ідеологія – гуманістична, дитиноцентрична;
- педагогічна система навчання – особистісно зорієнтована;
- педагогічний стиль спілкування – демократичний;
- основний функціональний підхід – компетентнісний;
- мета навчання і виховання – духовно-інтелектуальний та морально-етичний розвиток особистості.

Сучасний учитель зарубіжної літератури успішно реалізовує основні завдання шкільної літературної освіти, дотримуючись певних **дидактичних стратегій**. На разі можемо визначити дві такі стратегії:

- *стратегія вивчення* – певна імітація на уроці літератури процесів наукового пізнання: урок передбачає вивчення школярами матеріалів, які вже досліджені літературознавцями. Завдання вчителя відповідно до цієї стратегії – до початку заняття володіти готовими знаннями у певному обсязі і донести ці знання до учнів у процесі уроку. Для вирішення цього завдання можливе використання різних методів, прийомів, форм роботи, але домінує логічно-репродуктивний тип діяльності, який за своєю сутністю є далеким від навчального предмета «література»;

- *стратегія одкровення (прямоти)* – учительська діяльність на уроці зорієнтована на формування індивідуальної культури сприйняття художнього твору, як одного із ключових компонентів читацької компетенції різнобічно розвинутої особистості. Дидактична задача цієї стратегії полягає в організації уроку як певної естетичної події. Це шлях реалізації індивідуальних можливостей. Епіцентром дидактичного інтересу на такому уроці є не готова істина про текст, а сам художній текст, як певна сукупність факторів художнього враження.

У сучасного суспільства до нинішнього вчителя літератури, крім традиційних освітньо-методичних, виникла низка інших актуальних запитів. Особливо важко стало працювати педагогам в останні роки, в умовах пандемії та війни. Негативні ознаки часу позначаються, на жаль, на наших дітях. Це час болісних невиліковних втрат, паплюження та руйнування окупантами національних і державних традицій, ідеалів, святинь. Непрості життєві реалії сучасності вимагають від педагога суттєвої трансформації власної стратегії та тактики навчання літератури, з урахуванням побутових, емоційних, психологічних, економічних та багатьох інших суттєвих чинників, спричинених ситуаціями воєнного стану. Основою педагогічної діяльності має стати насамперед гуманістична спрямованість, налаштованість прийти на допомогу кожній особистості. Гуманістична спрямованість є виявом здатності бачити великі завдання у малих справах, вона визначає конкретні завдання педагога. Ця спрямованість завжди виявляється як активна позиція вчителя за будь-яких життєвих обставин, у будь-яких педагогічних ситуаціях, викликаних цими обставинами. Особливого значення це набуває саме у непростих життєвих реаліях сучасності, коли суттєвої трансформації зазнають усталені основи

педагогічної діяльності. Як показує практика, вчителі зарубіжної літератури успішно вирішують і ці завдання, використовуючи свій педагогічний досвід і колосальні можливості самого навчального предмета. Це справжні учителі-майстри, яскраві, неординарні, творчі особистості, наділені великою любов'ю до дітей, до Книги, до Слова, готові завжди прийти на допомогу, здатні запалити у дитячих серцях іскру пізнання, творчості та самостійність суджень. Вони несуть дитині гуманні ідеї милосердя і добра, вчать думати, радіти життю, не зупинятися перед труднощами, цінувати свободу та дарувати радість іншим.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що за роки існування у шкільній літературній освіті навчального предмета «зарубіжна література» у змісті професійної компетентності учителів, які його викладають, відбулися значні якісні зміни, регламентовані значними ментальними змінами в українському суспільстві; відходом від догматичних традицій радянської педагогіки; подоланням застарілої заідеологізованої системи навчання літератури як «підручника життя»; вимогами сучасного високотехнологічного інформатизованого суспільства. Відповідно до сучасних стандартів та запитів суспільства на вчителя зарубіжної літератури покладено високу місію – засобами літератури формувати покоління нової формації на засадах гуманізму, високої духовності та національної самосвідомості.

Література:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1392) // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2012. – № 4-5. – С. 3-56; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>.

2. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/.../ukrainska-shkola-compressed.pdf>...

3. Семенов О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету): дис. доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»/ О. М. Семенов. – К., 2005. – 476 с.

4. Gardner Howard. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences [Електронний ресурс] / Gardner Howard. – New York : Harper and Row, 1983 – 430 р. – Режим доступу: <https://www.amazon.com/Frames-Mind-Theory-MultipleIntelligences>. – Назва з екрана.

***Abstract:** in modern scientific and pedagogical researches, a significant place is given to the analysis of various aspects of the teacher's pedagogical activity, in particular, the formation, development and improvement of his professional competence, which is a multi-faceted dynamic phenomenon. In particular, researching the professional competence of a teacher, scientists consider his skillful pedagogical activity and effective pedagogical communication, as well as the teacher's personality itself. The article is devoted to the analysis of the changes that have taken place over the last thirty years in the content of the professional competence of a teacher of foreign literature.*

It is proved that these changes are primarily dictated by a number of objective reasons related

to significant mental shifts in the post-Soviet society, the reorientation of the educational process to a child-centric learning paradigm, and qualitatively new approaches to the study of an artistic work at school as a phenomenon of the art of speech. Also, the material of the article introduces the modern structure, types of competence of the teacher of foreign literature and indicators of its formation within the limits of modern professional and educational standards. The article names the main tasks facing the teacher of literature according to the strategy of the New Ukrainian School and defines two main didactic strategies for teaching literature at the current stage.

Special attention is focused on the requests of modern society to the teacher of foreign literature in today's difficult conditions.

Key words: *professional competence, teacher of foreign literature, structure, types of competences, didactic strategy, humanistic orientation.*